

© Комаха Л. Г.

прогресс, считал Швейцер, не вдохновляется более идеалами разума, а общество обезличивающим, деморализующим образом подчинило индивида своим целям и институтам. Только новое отношение к человеку и к миру порождает потребность в создании материальной и духовной реальности, отвечающей высокому назначению человека и человечества. Мировоззрение, полагающее, что действительность можно преобразовать в соответствии с идеалами, естественным образом трансформируется в волю к прогрессу. В результате этого воля к прогрессу ограничилась стремлением лишь к внешним успехам, росту благосостояния, простому накоплению знаний и умений. Культура лишилась своего исконного и самого глубокого Предназначения — способствовать духовному и нравственному возвышению человека и человечества. Она потеряла смысл, потеряла ориентир, который позволяет отличать более ценное от менее ценного. Это очень важный момент в философии культуры Швейцера: мировоззрение только тогда становится подлинной культуротворящей силой, когда оно соединено с этикой. Оптимистическое мировоззрение европейского человека потеряло связь с этикой, лишилось смысла. Почему это произошло? Основная причина, по мнению Швейцера, состоит в том, что этический идеал не был глубоко обоснован. В Новое время он был усвоен поверхностно. Задача состоит в том, чтобы преодолеть этот недостаток — обосновать зависимость мировоззрения от этики. [5].

В заключение отметим – современная социокультурная парадигма порождает проблему существования человека в мире, когда он вынужден принимать решение в моральных ситуациях, кажущихся порой неразрешимыми в силу того, что одинаково правильными являются диаметрально противоположные точки зрения и способы поведения. Реализация морального суждения — это процесс порождения моральных дилемм, разрешение которых требует приложения всего многообразия человеческих возможностей. Именно в этом процессе не просто проверяются, но и рождаются новые этические правила, заповеди и кодексы, становящиеся впоследствии нормами и законами человеческого бытия. В современных условиях общественно значимый характер приобрела моральная жизнь не только в ее особенных формах, но и в индивидуальных, единичных проявлениях.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННИХ ИСТОЧНИКОВ

1. Бубер М. Проблема человека / М. Бубер. — М. : АСТ, 1999. — 232 с.
2. Гусейнов А.А., Апресян Р.Г. Этика: Учебник./ Гусейнов А.А., Апресян Р. — М.: Гардарики, 2000. — 472 с
3. Дьюи Д. Школа и общество / Д. Дьюи; [пер. с англ. Г. А. Лучинского]. — М. : Государственное издание, 1924. — 175 с.
4. Моисеев Н. Н. Новая цивилизация начинается с образовательных программ / Н. Н. Моисеев // Экология и жизнь. — 2011. — № 8 (117). — С. 4-8.
5. Швейцер А. Культура и этика // Швейцер А. Благоговение перед жизнью. М., 1992. С. 92-105, 197-240

Комаха Лариса Григорівна - кандидат філософських наук, доцент кафедри логіки філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

УДК 167/168

ЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ «ДЕУНІФІКОВАНОЇ» МОДЕЛІ НАУКИ: АРГУМЕНТИ І ПРИНЦИПИ

В статті розглядаються основні принципи історичної школи філософії науки, які обґрунтовують її теоретико-методологічну цілісність. Аналізуються основні аргументи «деуніфікації науки», яка демонструє новий рівень логіко-філософського розуміння проблеми.

Ключові слова: філософія науки, аргумент, логіка, реалізм, принцип, деуніфікація, анти-реалізм.

ЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ «ДЕУНИФИКОВАННОЙ» МОДЕЛИ НАУКИ: АРГУМЕНТЫ И ПРИНЦИПЫ

В статье рассматриваются основные принципы исторической школы философии науки, которые обосновывают ее теоретико-методологическую целостность. Анализируются основные аргументы «деунификации науки», демонстрирующей новый уровень логико-философского понимания проблемы.

Ключевые слова: философия науки, аргумент, логика, реализм, принцип, деунификация, анти-реализм.

LOGICAL ANALYSIS OF “UNIFIED” MODEL OF SCIENCE: ARGUMENTS AND PRINCIPLES

The paper deals with the basic principles of the historical school of philosophy of science, justifying its theoretical and methodological integrity. The main arguments of "de-unification of science", which demonstrates a new level of understanding of logical and philosophical problems, is analyzed.

Keywords: philosophy of science, argument, logic, realism, principle, de-unification, anti-realism.

Феномен науки завжди був в центрі уваги філософії. В історичній школі постпозитивістської філософії науки було поставлено під сумнів питання існування її єдиного стандарту раціональності. Результатом стало усвідомлення того, що не існує «уніфікованої» картини науки в діяхронічному відношенні, не існує методологічної єдності наук. В результаті у філософії науки виникає нова тема обговорення, а саме: питання про існування «уніфікованої картини науки» в синхронічному плані. Рубрика отримала назву теми «деуніфікації науки» або «роз'єднання наук» та має «декілька рівнів обговорення» [1, с. 79].

Вступом до обговорення теми «деуніфікації» можна вважати, вказує І. С. Добронравова запропоновану американським вченим А. Файном альтернативу до концепцій реалізму, інструменталізму та соціологічного конструктивізму [1, с. 79]. В запропонованій ним альтернативній теорії як реалізм, так і анти-реалізм різних форм не ставлять під сумнів наукову практику та результати, а розрізняються лише в своїх подальших інтерпретаціях досягнень науки.

В контексті даних аргументів потрібно визначити зміст предмету «реалізму» на сучасному етапі філософії науки. «Наївний реалізм» – це вираження віри в те, що наука дає нам істинну картину реальності. Для визначення позиції наукового реалізму Д. Паніньо запропонував кон'юнкцію двох тез. Перша – теза незалежності: наші судження відповідають у своїй істині фактам світу, який існує незалежно від нашого знання. Друга – теза знання: ми можемо знати, які з наших суджень є істинними. Відповідно дві альтернативи реалізму визначаються запереченням однієї з цих тез [6]. Верифікаціоністська версія анти-реалізму заперечує тезу про незалежність світу, відкидаючи будь-яке поняття світу, котре виходить за межі нашого сприйняття, як суперечливе поняття.

Отже, значення терміну «реалізм» неоднозначне, воно залежить від його вживання або використання тим чи іншим філософом. Стратегія захисту реалізму (реалістичної позиції) ґрунтується на абдуктивному методі аргументації. Як відомо, абдукція – це метод винаходження гіпотез або виведення до кращого пояснення. У сучасній методологічній літературі, вважає І. С. Добронравова, виділяють три найбільш вагомні аргументи на користь реалізму. Перший – аргумент від уніфікації: реаліст посилається на очевидний факт з історії науки, а саме постійне прагнення вчених дійти до об'єднання наукового знання, зокрема різномірні теорії поєднати в одну, аж до «єдиної теорії всього». Другий – аргумент від

пояснення: наука пояснює явища природи, постулюючи при цьому різноманітні не спостережувані механізми та об'єкти. Таке пояснення має сенс лише тоді, якщо такі об'єкти та механізми дійсно існують. Третій – аргумент від передбачення: апелює до факту успішності нових, несподіваних раніше передбачень. Як відомо, в процесі пізнання постійно, на основі теорій, виникають передбачення. Хоча «підтвердження таких передбачень можливе лише тоді, коли теорії є істинними» [1, с. 42-43].

Однак вказані аргументи не для всіх є переконливими. Вони є предметом критики, обговорення, висунення контраргументів, що говорить про актуальність проблеми реалізму/антиреалізму в дискурсах філософії науки. Зрозуміло, чому А. Файн прагне створити альтернативу цій актуальній проблемі: фактично він запропонував нову настанову, яку назвав «натуралістичною онтологічною настановою». З точки зору вченого, така настанова може бути прийнята і філософами, і природознавцями, погляди яких відносно наукових теорій можуть відрізнитися. На рівні такої настанови і можливе «досягнення консенсусу» [1, с. 80].

Потреба в консенсусі обумовлена фактом постійних дискусій, які проводять вчені. Так, реалісти вважають, що мова має конструюватися з «кореспондентною» теорією істини, в силу чого постулюють концептуалізовану істину як мету, котра найкращим чином надає смисл науковій практиці. «Внутрішній реалізм» покладається на істину в прагматичній версії, відповідно до якої істина скоріше є тим, що вказує на завершення наукового дослідження. В той же час конструктивні емпіристи вимагають для науки емпіричної адекватності; антиреалісти заперечують значення для науки пояснювального апарату. «Натуралістична онтологічна настанова» демонструє «толерантне відношення до всіх тих переконань, до яких наука ставиться толерантно» [1, с. 80].

Аргументація на користь реалізму здійснюється в напрямку від успіху науки до можливості (необхідності) пояснити такий успіх в реалістичній манері. В даній ситуації, вважає А. Файн, можна виокремити два рівня аргументації. Перший – «рівень підстави»: акцентуються конкретні позитивні аспекти науки, зокрема такі як нові підтверджені передбачення, уніфікація розрізнених феноменів та сфер дослідження, успішні переходи від однієї теоретичної моделі до іншої, пояснити які можна тільки з реалістичної позиції. Другий рівень аргументації – «методологічний»: розвиток науки демонструє, що наукові методи, втілені в науковій практиці, є ефективним засобом. В такому випадку пояснити, чому використання цих методів веде до успіху науки, можна тільки за припущенням реальності об'єктів, якостей, відношень, процесів, що фігурують в добре обґрунтованих наукових теоріях [1, с. 81].

З точки зору І. С. Добронравової, критичні зауваження А. Файна стосовно першого рівня аргументації забезпечують наукові пояснення. Однак заперечують одночасно епістемну необхідність істинності наукових пояснень та існування сутностей, які фігурують в пояснювальних принципах. Якщо зробити припущення, що вони праві, тоді «звичайні абдуктивні методи, які ведуть нас до «гарного» пояснення (навіть до «найкращого пояснення»), не можна вважати такими, що приводять навіть до наближення до істини» [6, с. 23]. Проблема в тому, що реаліст в своїй аргументації використовує таке звичайного типу абдуктивне виведення. Максима Д. Гілберта вимагає в аргументації на користь реалізму користуватися методами, які є «більш строгими, ніж ті, що вживані в звичайній науковій практиці» [1, с. 81].

На другому – методологічному – рівні аргументації досягається подібний результат, але при умові, якщо поставити питання про статус самої гіпотези реалізму, яка створена для пояснення експериментальної практики. Дана гіпотеза орієнтує на те, що прийняті наукові теорії є наближенням до істини, де «апроксимація до істини розуміється як екстра-теоретичне відношення між теорією та світом. Отже, для того, щоб подолати сумнів стосовно реальності відносин, які постулюють пояснювальні гіпотези, вчений вводить нову пояснювальну гіпотезу (реалізм), яка сама постулює таке відношення (апроксимацію до істини)» [1, с. 45].

Продовжуючи шукати можливих кандидатів на процедуру, яка відповідно із вказаною

максимою (Д. Гілберта) є більш строгою, ніж звичайна абдукція, А. Файн приходять до висновку, що жодна з відомих процедур не може забезпечити «неупередженість» реалістичної аргументації. На прикладах найбільш відомих і успішних теорій ХХ століття він показує, що до прогресу у науці призводила саме антиреалістична настанова. Наприклад, А. Ейнштейн всі свої відкриття зробив в період «махізму», тобто позитивістського типу анти-реалізму, а тому його подальший «реалістичний» період є показово «непродуктивним». А. Файн пропонує в якості мотивації анти-реалізму Н. Бора та його прихильників з цього питання розуміння небезпеки пошуків реалістичної інтерпретації квантової механіки як «кінця науки». Тобто знайти реалістичну інтерпретацію – це і буде означати знайти її справжнє «розуміння» [1, с. 82].

Коментуючи А. Файна, І. С. Добронравова показує, що визнання помилки, яку роблять і реалісти, і анти-реалісти, коли додають метафізичне питання про природу істини та реальності до множини положень, яку вони поділяють в інтерпретації науки, є виходом із ситуації, що склалася в нескінченних дискусіях щодо реалізму. Довіра до науки виникає тоді, доказує А. Файн, коли ми приймаємо «локальний контекст» наукової практики та критичне налаштування, які забезпечують нас всім необхідним для того, щоб виносити кваліфіковані, інформовані та обмірковані судження в дискусії про науку та наукові проблеми. Наука не потребує взагалі ніякої філософської мета-науки, і також, як і в ситуації з мовою, в науці застосування предикату «істина» обумовлено локальним контекстом, не потребує «вищого» критерію або «контексту» [1, с. 82].

В результаті, оскільки А. Файн наголошує на історичному характері науки, який запобігає можливості визначення певної єдиної сутнісної природи або мети, то його концепція являє деуніфіковану модель науки. В кожний даний момент наявні знання можуть змусити переоцінити увесь характер минулої наукової практики. Окрім того, ми ніколи не знаємо наперед, «куди підемо та куди ми прийдемо». Дійсно, наукові теорії (наука) еволюціонують, відчуваючи на собі вплив «ідеологів раціональності та інтелігібельності» як історично обумовлених «матриць розуміння». Те, що не відповідає останнім, сприймається як аномалія, усунення якої «стимулює науковий пошук» [5, с. 31]. В такому контексті сама аргументація має метафізичний характер.

Подальшу аргументацію проти уніфікованого підходу до науки, пропонують Я. Хакінг та Н. Картрайт. Аналізуючи дискусії між реалізмом та анти-реалізмом, вони показують, що практично увесь час інтерес філософів науки привертали лише наукові теорії. Але при уважному погляді на реальне функціонування науки з'ясовується, що «експеримент живе своїм власним життям» [4, с. 151-152]. Отже, ретельне вивчення експериментальної практики науки може привести до зовсім нетривіальних результатів у філософії науки. Я. Хакінг вказує, що історія науки включає різні приклади співвідношення теорії та експерименту: інколи теорія стимулює експериментальну діяльність; інколи експеримент стимулює теоретизування, інколи існують «щасливі зустрічі»; існує також велика кількість експериментів, що «очікують свою теорію» [4, с. 166-167].

Аналіз поглядів видатних представників історичної школи у філософії науки виявив систему їх аргументації стосовно проблеми емпіричного і раціонального шляхів одержання знання. Критичні зауваження і докази стосовно методології наукового пізнання, репрезентованої історичною школою, показали її прагнення проникнути в цілісність наукового процесу, враховуючи його різні аспекти. Для цього застосовується відповідно різна аргументація. Кожний з представлених напрямків філософії науки демонструє свою логіку доказу, хоча істиною у вищій інстанції не володіє. В силу цієї причини потрібно звернутися до науково-теоретичної аргументації філософії науки, розгортаючи її таким чином, щоб враховувати всі досягнення різних теорій. Виходячи з цього, можна сформулювати основні принципи філософії науки, які репрезентують теоретико-методологічний лад філософії науки в більш цілісному виді, проблемному і критичному одночасно. Виокремленні принципи можна вважати аргументами, за допомогою і на основі яких обґрунтовують методологічний синтез

наукових знань.

Принцип єдності науки і філософії науки дозволяє уникнути, по-перше, заперечення філософії науки, або, по-друге, поставити на її місце метафізику, міркування якої не співмірні з даними конкретної науки. Принцип теоретичної відносності знання доказує концептуальність кожного знання. Недооцінка потенціалу цього принципу приводить до ігнорування теорії. Але, як відомо, кожна теорія має справу з концептами, тобто різного роду поняттями, які переходять від однієї теорії до другої. Оновлення «понятійного арсеналу науки досягається насамперед при переході до нової теорії ($T_1 \rightarrow T_2 \dots$)» [2, с. 203], – підкреслює В. А. Канке.

Принцип необхідності оцінки знання в контексті науково-теоретичного ладу підвищує увагу до історичності наукового знання та його зростання. Принцип актуальності найбільш розвиненого наукового знання аргументує необхідність керуватися більш досконалою і логічно доведеною науковою теорією. Багатоманітність теорії в складі тієї чи іншої науки обумовлює принцип плюралізму наук. Разом з тим, це не відміння принципу своєрідності тієї чи іншої науки. Невизнання цього принципу в науці приводить до засилля в ній натуралізму, фізикалізму і семантизму. Згідно принципу істинності регулятив істини є одним з центральних в організації будь-якої науки [2, с. 203-204]. Кожний з наведених принципів являє собою методологічну основу для створення системи аргументів, необхідних для доказу тих чи інших наукових положень та істин.

Таким чином, наукоцентристська традиція постпозитивізму стверджує, що носієм раціональності виступає сама наука. Її раціональність засвідчується логічним дослідженням універсальних стандартів процедури, яка орієнтована, в кінцевому рахунку, на аргументацію експериментальної методології. Теорія «деуніфікації» науки вносить чіткість у співвідношенні реалізму та анти-реалізму. Множина підходів виокремила і підкреслила значимість нової логіки і нової аргументації в доказі нової методологічної позиції та її теоретичного обґрунтування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Добронравова І. С., Білоус Т. М., Комар О. В. Новітня західна філософія науки / І. С. Добронравова, Т. М. Білоус, О. В. Комар. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2008. – 216 с.
2. Канке В. А. Философия экономической науки / В. А. Канке. – М.: ИНФРА-М, 2009. – 384 с.
3. Патнэм Х. Реализм с человеческим лицом / Х. Патнэм // Аналитическая философия: становление и развитие (антология). – М.: Прогресс-Традиция, 1998. – С. 468-494.
4. Хакинг Я. Представление и невмешательство / Я. Хакинг. – М.: Логос, 1999. – 291 с.
5. Храмова В. Л. Культурологические образы науки в постпозитивизме / В. Л. Храмова // Софія. Культурологічний журнал. – 2011. – № 11. – С. 14–58.
6. Fine A. Natural Ontological Attitude / A. Fine // The Philosophy of Science / ed. by D. Papineau. – Oxford: Oxford University Press, 1997. – P. 83-107.
7. The Philosophy of Science / ed. by D. Papineau. – Oxford: Oxford University Press, 1997.